

KLAUS VON STOSCH: AZ ISZLÁM, MINT KIHÍVÁS – KERESZTÉNY MEGKÖZELÍTÉSEK¹

NAGY GERGELY

Napjaink közéletének és vallásközi párbeszédeinek talán legtöbbeket érintő és legtöbbeket foglalkoztató kérdése az iszlám vallás, a muszlim emberek értékelése, megközelítése. A „hogyan” közéleti, politikai oldaláról számos politológus vitázik, a vallási, vallástörténeti oldalával kapcsolatban valláskutatók hallatják egyre többet hangjukat, míg a keresztény megközelítés kapcsán teológusok megnyilvánulásaival találkozunk egyre gyakrabban. A kérdés releváns, hiszen az iszlám lassan mindennapi életünk részévé válik, a muszlim hívők köztünk élnek, így talán nem véletlen Klaus von Stosch azon könyvének magyar nyelvű kiadása, mely az iszlám vallás kihívásait katolikus keresztény megközelítésből igyekszik értékelni, és az Új Ember kiadványok részeként látott napvilágot idén.

Klaus von Stosch nemzetközi szinten is ismert római katolikus teológus, kinek tíz könyve és közel százötven tanulmánya jelent már meg. Az iszlámmal kapcsolatban díjnyertes pályaművel, továbbá a jelen recenzióban bemutatott köteten kívül egy másik, magyar nyelven olvasható könyvvel is rendelkezik.

Az *Az iszlám mint kihívás* felépítése logikus és átfogó. Hét fejezetből áll, melyek több, egymáshoz kapcsolódó, egymásra épülő, a megértést még a laikusok számára is megkönnyítő alfejezetekből állnak. És mivel olyan fontos kérdéseket feszeget, mint például „El kell-e határolódnunk az iszlámtól?” „Távol kell-e tartanunk magunkat a muszlimoktól identitásunk megőrzéséhez?” „Élesen szemben áll-e egymással Kelet és Nyugat?” „Hogyan kell keresztényként viszonyulnunk a muszlimokhoz?”, az alapvetésekkel, az iszlám szent könyvével, a Koránnal, illetve Mohamed próféta személyének ismertetésével és e két téma körüli kérdések felvetésével és megválaszolásával indít, mielőtt a későbbi fejezetekben olyan kardinális témákat mutatna be és értékelne, mint például, hogy ugyanabban az Istenben hiszünk-e, vagy éppen hogyan értékelhetjük Jézus alakját a Korán Jézus-képe alapján. Ezek után képet kaphat az olvasó az iszlám öt pilléréről, annak lehetséges keresztény értékeléséről, az iszlám emberképéről, valamint a modernizálódás és erőszak viszonyáról. Természetesen a mű nem pusztán a jelen kornak íródott, nem elégszik meg a múltbeli és jelenbeli értékeléssel, így az utolsó fejezetben a jövőbeli kapcsolatokra, a két vallást elválasztó teológiai kérdések illetve különbségek lehetséges értékelésére és a közeledés lehetőségeire igyekszik kitérni a szerző. A könyv nem titkolt célkitűzése, mely minden fejezetben megjelenik az, hogy igyekezzen olyan perspektívákat felmutatni, mely által a keresztények közelebb kerülhetnek az iszlámhoz – vagy legalább olyan kérdéseket felvetni, melyek megválaszolásával e közeledés talán kézzelfoghatóbbá válik.

Mivel az iszlám vallás középpontjában a Korán áll, és a muszlimok szent könyvének ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy egyáltalán az iszlámról beszéljünk, óhatatlanul is ezt a témát kell először körbejárni és megismernünk. Mivel a Korán értelmezésének, illetve megközelítésének több módja is fellelhető az iszlámban, ezen értelmezésektől függ, hogy a keresztények és a muszlimok milyen mértékben és hogyan tudnak közeledni egymáshoz. Ahhoz azonban, hogy ezen kérdéskörben valaki állást tudjon foglalni, de legalábbis kiismerje magát, ismernie kell a Korán kialakulásának körülményeit, valamint a muszlim teológiai állásfoglalásokat annak szerepéről és jelentőségéről. Mindezek bemutatása után a szerző arra vállalkozik, hogy két

---

¹ Klaus von Stosch: *Az iszlám, mint kihívás – keresztény megközelítések*. Magyar Kurír, Budapest 2018.

olyan értelmezési modellt vonultasson fel (keresztény teológiai nézőpontból), melyek segítségével az értelmező egyszerre maradhat hű a hagyományokhoz és emellett összhangban maradhat azzal a legitim, kortörténeti, vallástörténeti és exegetikai szempontokat egyaránt figyelembe vevő tudományos értelmezéssel, melyet Stosch egyszerűen történeti-kritikai exegézisnek nevez. Ez a két megközelítés a Korán-értelmezés etikai (az erkölcsi kérdéseket helyes történelmi kontextusba helyezve értékelő) és esztétikai (a Korán nyelvi és stílári formájának utánozhatatlanságából fakadó értékelés) modelljei. A Koránról szóló fejezet utolsó része az az addig felvonultatott Korán-értelmezések alapján arra keresi a választ, hogy vajon keresztényként lehet-e olyan értelmezési aspektus, melynek alapján Isten ígéjének tekinthetjük a Koránt. Ennek kapcsán a szerző arra a következtetésre jut, hogy ha a krisztológiai és szentháromságtani, Koránból kiinduló ellentétek feloldása vagy feloldhatatlansága fogja a kérdést megválaszolni, de részletezi azt is, hogy esztétikai tapasztalatok megvilágításában, a szóbeliség hangsúlyozásában, az emberi útkeresésekben megjelenő isteni ígének a felmutatásában és egyes szakaszok többértelműségéhez való hozzáállásban elgondolkodtató lehet a keresztények számára a Korán és annak muszlim értelmezési metódusai.

Az iszlám megértésének második kardinális pontja, az iszlám másik alapja, Mohamed és az ő élete, melyet több aspektusból is felmutat a szerző. Miután hiteles forrásokból rekonstruálható Mohamed életrajzot közöl, részletesen kifejti azokat az okokat, amik miatt a muszlimok oly nagymértékben lelkesednek prófétájuk személye iránt. Bemutatja Mohamed követésének különböző árnyalatait, érintve a szalafistákat, akikre nyugaton szinte azonnal a fundamentalista jelzőt aggatják, ebből kiindulva pedig egyetértését fejezi ki Tuba Isikkel, aki a muszlim valláspedagógia céljának azt tekinti, hogy „Mohamed nyomdokán járva megtaláljuk a saját utunkat.” (64. o.) A Mohameddel kapcsolatos keresztény kétely eloszlatására tett kísérlet során a fejezet következő részében számba veszi azokat a prófétával szembeni bizalmatlanság alapjait meghatározó legfontosabb érveket, melyeket Mohamed bírálói említenek, és összeveti őket az előző fejezetekben lefektetett történelmi adatokkal. Mohamed kapcsán három kritikai pontot vizsgál Stosch: a nőkkel szemben tanúsított magatartását, az erőszak kérdésében elfoglalt álláspontját és a zsidókhoz fűződő viszonyát. Mindezek alapján, részletes elemzés után arra jut a szerző, hogy történeti alapon, a Koránból merített érvek segítségével azokat a kritikákat, melyek Mohameddel kapcsolatban nyugaton felmerülnek, jogos kétséggel lehet illetni. Bár Mohamed nem volt bűntelen, Stosch szerint mivel a bibliai próféták sem voltak azok, Mohamed egyes hibái, tévedései, melyek viszont kimutathatók a szírából (Mohamed életrajza) és a Koránból, még nem zárják ki azt, hogy keresztényként Istentől jövő prófétának tekintsük őt. Így ad a fejezet végén nem teljesen elutasító választ arra a kérdésre, hogy keresztényként tekinthetünk-e raszúlként (küldöttként) Mohamedre. A szerző szerint érdemes megfontolnunk azt, hogy nem alkothatunk-e pozitív képet Mohamed prófétai küldetéséről annak fényében, hogy az iszlám is prófétaként és Isten ígéjeként beszél Jézusról. Abban az esetben lehet „igen” erre a felvetésre a válasz, ha felismerhetők Izrael Istenének és Jézus Istenének vonásai az iszlám Istenében, így a könyv harmadik fejezetében azzal a kérdéssel foglalkozik Stosch, hogy szolgál-e ilyen istenképpel a Korán.

Az iszlám istenképével kapcsolatos alapvetés a szerző részéről, melyet már a fejezet elején lefektet, az, hogy ha azt az Istent, aki a Koránban megjelenik valamilyen módon össze tudjuk kapcsolni Izrael és a kereszténység Istenével, akkor pozitív választ kapunk arra, hogy Mohamed a bibliai próféták nyomdokain jár-e, illetve keresztényként el tudjuk fogadni, hogy a Korán valóban Isten ígéjére utal. Így foglalkozik a fejezet először azzal, hogy mire is gondolnak a muszlimok akkor, mikor Isten egységéről beszélnek, hangsúlyozva, hogy a társítás nem csak Isten egyetlenségére vonatkozik, hanem páratlanságára is, és bár ez utóbbi hangsúlyos akkor, hogy ha valós képet szeretnénk az iszlám Istenéről kapni, a szerző szerint ahhoz, hogy a Biblia Istenét és a korán Istenét hitelesen tudjuk összehasonlítani, a legfontosabb tulajdonságot, az irgalmat kell megvizsgálnunk. Mindezek után Isten megtapasztalhatóságába és a muszlim misztikába vezet be minket a szerző annak érdekében, hogy még árnyaltabb képet kaphassunk az iszlám sokszínűségéről. A kérdés, miszerint mit lehet kezdeni keresztényként a Korán, szentháromságtannal szembeni állásfoglalásával kapcsolatban természetesen elkerülhetetlen. Bár a szerző e probléma kapcsán szintén igyekszik közös pontot találni,

illetve legalábbis felmutatni a lehetséges megoldás felé mutató irányt, mégis, keresztényként óvatosan kell megközelítenünk nem csak a problémát, hanem a szerző ezirányú gondolatait. Ugyanis Stoch itt talán túlzott békítési szándéka miatt, kerüli a szentháromságtan személyeket kiemelő nyelvezetét és már-már a modalizmus felé közelít. Mindenesetre ezen szakaszban leírt fejtegetése végén arra a végső következtetésre jut, hogy véleménye szerint a koráni kifogások inkább a kereszténységen belül fellelhető szentháromság-értelmezések közti irányok veszélyeire hívják fel a figyelmet, mintsem a kereszténység lényegi tanítását utasítanak el.

Az elméleti-teológiai megközelítés után a szerző röviden bemutatja az iszlám vallás gyakorlati megvalósulási formáit és az e mögött felsejlő emberképet, érintve a predestináció és szabad akarat kérdéskörét és a nemek közti megkülönböztetéséről is ír(na), de ezt az alfejezetet valamilyen megfontolásból indoklás nélkül kihagyták a szerkesztők a magyar kiadásból úgy, hogy a fejezet elején még említi a témát főszöveg. A muszlimok vallásgyakorlási módjához, mely által elmélyítik hitüket, megerősítik identitásukat, a hitgyakorláshoz kapcsolódó feladatok (*ibádát*) tartoznak, ezeket nevezzük az iszlám 5 pillérének (*arkán*): hitvallás, imádság, alamizna, böjt és zarándoklat. Ezek megtartása minden muszlim (tartozzon az iszlám bármely ágához) alapvető és elhagyhatatlan kötelessége. Természetesen keresztény nézőpontból szól Stoch az 5 pillérről és közülük hármát kiemelve (imádság, böjt és zarándoklat) mutatja fel azt, hogy milyen élet- és vallásgyakorlatot hoz létre az iszlám hit. Két aspektusból, esztétikai és erkölcsi horizonton vizsgálja ezek jelentőségét a muszlimok életében, és arra a következtetésre jut, hogy ha pusztán erkölcsi, életvezetési szempontból értjük meg a vallásgyakorlás ezen elemeit, akkor nem jutunk el azok valódi értelmének feltárásáig, illetve ha az esztétikai megközelítés alapján vizsgáljuk a pilléreket, akkor keresztényként akár tanulhatunk is belőlük és így közelebb kerülhetünk Istenhez. Az antropológia kapcsán is összehasonlításra kerül a Korán és a Biblia emberképe, illetve azok a történetek, melyek bár nem a maguk teljességében, de mindkét műben megtalálhatóak (például a bűneset, kiűzetés stb.). Kiemeli a mű az ember két feladatát: Isten helytartója legyen a földön és tisztelje Istent. Ebből a kettős szerepből kiindulva mutatja be az iszlám emberképét és tér ki a keresztény és muszlim teológiában is meglévő, szabad akaratról szóló problémakör tárgyalására, melynek kapcsán miután bemutatta a muszlim tudományosságon belül meglévő töréspontokat, egyoldalúan kijelenti, hogy a libertárius szabad akarat elfogadása nélkül „aligha tudják (a muszlimok) meggyőzően integrálni a gondolkodásukba a helyes teológia alapvető intuícióit” – minősítve ezzel nem csak a muszlim teológusokat, hanem a kereszténység azon református részét is, melyek az ember autonóm szabadságának elvetéséből indulnak ki, így vallva az isteni eleve elrendelést.

A könyv utolsó előtti fejezete azokat a szakaszokat vizsgálja, melyek első ránézésre az általános erőszakra szólítanak fel. Összeveti a monoteista vallások kialakulásakor megjelenő, elnyomás alatti esetleges erőszak megjelenését, abból a magaskritikai megközelítésből kiindulva, miszerint a zsidó vallás monoteizmusa pusztán a babiloni fogság végső terméke, ahol is az elnyomás hatására alakult ki a politeizmussal szembeni monoteizmus, összekapcsolva ezt az iszlám kialakulásakor, a Közel-Keleten fennálló helyzettel, ahol Mohamed szintén egy politeista közegben hívta fel a monoteizmus fontosságára a figyelmet. A szerző részletesen elemzi az erőszakkal kapcsolatos koráni verseket, hangsúlyosan azokat, melyeket az iszlámmal szembeni kritikusok említenek, végül kitérve arra, hogy a nyugati világban tapasztalható muszlim fundamentalizmus valójában a nyugati kor szülötte. Mindezek után fog bele talán a leg súlyosabb kérdésbe, és vizsgálja meg Jézus személyét, mint a muszlim-keresztény szembenállás legfőbb okát.

A Jézusról szóló fejezet talán a legfontosabb része a műnek, minden korábbi vélemény és érv ide mutatott, ez az előző gondolatok csúcса. A szerző öt alfejezetre osztja a szakaszt, melyet a Korán Jézus-ábrázolásának bemutatásával és értékelésével kezd. A mekkai szúrákban megjelenő Jézus-kép kapcsán megtudhatjuk, hogy miért nem említenek a Korán ezen szakaszai olyan titulusokat, melyeket a keresztények Jézushoz kapcsolnak, és azt, hogy milyen, keresztény szempontból elgondolkodtató állításai vannak a mekkai szúráknak Krisztus személyével kapcsolatban. Mindezt főleg a Marjam, tehát a Mária szúra értelmezésével mutatja fel Stoch.

Egy olyan Jézus-képet ismerhetünk meg e fejezet szerint a koránból, amely Isten szolgájának, az Ő akaratának ismerőjének, prófétának mutatja be Isa-t, aki alárendeli magát istennek, engedelmisségre szólít fel és nem utolsó sorban nem engedi, hogy személyét isteni rangra emeljék. Érdekes, és figyelmeztető jel lehet számunkra, hogy a szerző szerint mindezt keresztény forrás is elmondhatná számunkra (184. o.). A medinai szúrákban tükröződő Jézus-kép kapcsán elemzi a szerző azokat a kritikákat, melyet a Korán megfogalmaz Jézussal kapcsolatban. Szót ejt – sajnos talán túlságosan röviden – arról, hogy a muszlimok szent könyve elutasítja Krisztus váltságát (de a szerző szerint nem a halálát), és úgy látja, úgy elemzi ezeket a szakaszokat, hogy meglátása alapján a legtöbb kritika nem az ortodox kereszténységet, hanem a kereszténységen belül felbukkanó heterodox tanokat ítéli el. Stosch szerint a Korán nem a keresztény vagy zsidó hitvallást bírálja általánosságban, hanem a két vallás túlzó és egyoldalú megnyilvánulásait veszi célba. Ilyen túlzó állításnak tartja a szerző – mely a sokadik figyelmeztetés lehet számunkra –, hogy a keresztények egyenlőségelet tettek Jézus és Isten közé. Stosch szerint ezzel olyan tévedést követtek el, melyet jogosan kifogásol a Korán. A fejezet harmadik részében a Korán Jézusra tett megállapításait értékeli keresztény nézőpontból, és olyan érdekfeszítő exegézist folytat, melynek során felmutatja, hogy számára a Korán 5:109–115-re adott legjobb magyarázat az, hogy ezen szakasz megerősíti az eucharisztia alapítását. A szerző szerint a Korán készségesen elfogad néhány olyan tényezőt, amely központi eleme a Krisztusról szóló tanításnak, és olyan felhívásokat intéz a keresztények felé, amelyek a keresztény teológia torzulásaira figyelmeztethetnek bennünket.

A mű értékelése és szerepe kapcsán egyrészt fontos kiemelnünk, hogy érdekes gondolatkísérletet végez a szerző, melynek során igyekszik minél közelebb helyezni egymáshoz a két vallást és a jövőbeli kihívások megoldása kapcsán akár új horizontokat is nyitni. Előnye továbbá a műnek, hogy több olyan muszlim iskolát is megismerhetünk, melyekkel laikus érdeklődők nem találkoznak, és így árnyaltabb képet kaphatunk az iszlámon belüli értelmezési keretekről és hagyományokról is. Mindemellett megjelenik számos olyan gondolat, melyek lehetséges, hogy túl sokat engednek a keresztény ortodoxiából és már-már a heterodoxia határait súrolják, továbbá talán túlságosan is hangsúlyossá válik egy-egy muszlim iskolás értelmezés és a katolikus-keresztény teológia meglátásai. A szerző javára írandó, hogy nem rejti véka alá sem hitbeli elköteleződését, sem azt, hogy az iszlámról szóló képét saját személyes kapcsolatait, barátságait, élményeit és akár harcai is a Korán olvasásakor erősen meghatározták, és nyitottan áll a muszlim hittudósok oldaláról érkező kritikák elé. Reménység szerint a kiadvány elősegíti azt, hogy a benne foglaltak keresztény és muszlim kritikái a két vallás közti párbeszédet előre mozdítsák. A könyv azonban sajnos számos nyelvtani és stilisztikai hibát tartalmaz, továbbá érthetetlen, hogy miért maradt el egy teljes alfejezet, mely a nők helyzetéről szól, az eredeti kiadványhoz képest, jelölés nélkül. Súlyos problémának tartom, muszlim vallástudósokkal egyeztetve, hogy úgy tűnik nem lektorált magyar nyelvű Korán-értelmezést használnak az idézetekhez, hanem vélhetően a német szövegből történt a fordítás. Felelős kiadó: Török Csaba és Kuzumányi István. Korrektor: Kállay Sarolta. A kötet az Új Ember kiadványok részeként jelent meg.